

FIGYELŐ

Kulturális életünkben először történik meg, hogy egy lap olyan jelentős vállalkozásba kezd, mint a Képes Ifjúság, azzal, hogy irodalmi alapítványt teremtett. Az alapítvány, melyet Szenteleky Kornélról, „a jugoszláviai magyar irodalom első megszervezőjéről” neveztek el, arról a Szentelekyről, aki „egész életét a jugoszláviai magyar irodalom fejlesztésének szentelte”, akinek neve „jelképpé nőtt: a magyar—délszláv kapcsolatok legszebb hagyományát jelenti” — s nem győzzük hangsúlyozni: egy ilyen alapítványnak nem találhattak volna jobb nevet és jelképet —, azt tűzte ki céljául, hogy „a bontakozó tehetségeknek — de nemcsak nekik: a beérkezett íróknak, művészeknek is — több támogatást” nyújtsanak, mint eddig. „A Szenteleky-alapítvány pénzén a Képes Ifjúság szerkesztősége a közeljövőben pályázatot fog hirdetni kisregényre, novelláskötetre és versgyűjteményre.” A díjazott műveket könyv alakjában is kiadják.

Dicséret és elismerés illeti a lap szerkesztőségét és a köréje gyűlekező fiatal írókat ezért a kezdeményezésért. Nincs olyan szervezetünk, mely nálunk az irodalmi életet megmozgathatná: a könyvkiadó korlátozott anyagi lehetőségei miatt nem teheti meg, az Írószövetség nem teszi — tehetetlensége, önelégültsége miatt-e, ki tudja. Kellene hát egy erő — s nem csoda, ha ezt az erőt a fiatalok találták meg és képezik —, amely lendületet ad, s megindítja a vérkeringést irodalmi életünk már-már elmeszesedett ereiben.

Viszont meg kell mondanunk azt, hogy az irodalmi élet nem áll csupán pályázatokból és könyvkiadásból. Irodalmi estek, írói megbeszélések, kerekasztalok, előadássorozatok, körutazások, külföldi tanulmányutak biztosítása, a művek lefordíttatása a jugoszláviai népek nyelvére: azt hiszem, ezek olyan feladatok, melyeknek teljesítése nélkül el sem képzelhető az irodalmi élet. Meg aztán novellás és verseskötetünk van elég, már-már regényírásunk is fellendül, de nincs még színdarabunk, rádió- és tv-játékunk, nincsenek néprajzi, szociológiai munkáink, nincs állandó irodalom- és művészettörténeti, történelmi, társadalomtudományi kutatómunkánk; ezeknek a műfajoknak az ápolását, az elhanyagolt területek megmunkálását mindinkább előtérbe kell helyeznünk. Irodalmunkat, múltunkat és jelenünket nem lehet három műfajjal bemutatni.

És kérdésesnek tartom a „bontakozó tehetségek” felkarolásáról szóló kitélt is. Mert nem pontos az a megállapítás, hogy „fiatal íróinknak csak ritkán van lehetőségük könyvet kiadni, tehát nem kapnak ösztönzést az alkotómunkára”. Ez így nem felel meg a valóságnak. Régi — már el is felejtett — és új fiatal íróknak évente jelennek meg kötetek, mondhatnám azt is, nincs egy év, hogy a Forum Könyvkiadó

ne adna lehetőséget egy fiatal írónak első kötete megjelentetésére. Bányai János, Deák Ferenc, Varga Zoltán, Tóth Ferenc, Torok Csaba, Tolnai Ottó, Gobby Fehér Gyula, Hornyik György, Gulyás József, Végel László és — sorolhatnánk még a neveket (a statisztikai kimutatót, mely okvetlenül engem igazolna, tudatosan kerülöm, mert idegenkedem tőle) — megkapták első kötetüket, s legtöbbjük nem is állt meg az elsónél. Igaz, a legfiatalabbak, a most jelentkezők, indulók nevét nem találjuk meg a fenti jegyzékben, de hát ők aligha írtak már egy kötetre valót. Viszont biztosra vesszük, hogy rövidesen — az idén vagy jövőre — rájuk is sor kerül. Nem a kiadón múlik, ha valakinek nem jelenik meg könyve.

Végül: azt sem tartom helyénvaló állításnak, hogy az írói munkára könyvek megjelenése ösztönöz. Persze nagy a szerepe ennek is, de nem lehet döntő jelentőséget tulajdonítani neki. A lapok, folyóiratok elég irodalmi anyagot közölnek (elég? sohasem elég! — de persze, minden viszonylagos, s ami egyik írónak kevés, az másiknak elég, ami pedig az írónak kevés, az néha az olvasónak — sok), tehát a közlés lehetősége igenis megvan. Valljuk be azonban, hogy a könyvkiadás — mely mint közlési forma természetesen egy magasabb fokot jelent — megkövetel bizonyos színvonalat, különben az irodalom komolytalanná válna.

*

Írtunk már ezen a helyen Miodrag Bulatović új regényének, a „Hős a számaron”-nak fogadtatásáról, kritikai visszhangjáról. Nehogy felboruljon az egyensúly — eddig többségben voltak azok a bírálók, akik elismeréssel szóltak róla —, Igor Mandić a zágrábi Vjesnikben negatív véleményt mondott a műről.

Mandić — aki egyébként Bulatović legtöbb régebbi művéről szépen nyilatkozik — a „Hős a számaron”-t elhamarkodottnak, mesterkéltnek, izléstelennek tekinti. Ezzel a regényével a szerző elárulta önmagát, tehetségét, hátat fordított múltjának, igazi műveinek, s kritikátlanul, öntelten írta meg legújabb regényét — mondja a kritikus. Nincs ennek a könyvnek igazi művészeti megokoltsága, nyelve banális, száraz, mondatai csenevészek és sántítanak, a mű cselekménye unalmas, elnyújtott — tehát semmilyen művészi értéke nincs.

Mandić eléggé felületesen, általánosítva ír Bulatović könyvéről, azok a hibák, melyekért megrója, akármelyik műre vonatkozathatók, meggyőző példát, érvet egyet sem említ. Ezért — no meg általában, Igor Mandić kritikai és publicisztikai munkásságát ismerve — igen tartózkodóan kell fogadnunk, amit a Vjesnik kritikusa mond.

Úgy tetszik, Bulatović könyve valamiféle bűnbak, sok mindenért kell szenvednie. Lehet, hogy a „Hős a számaron” nem zseniális irodalmi alkotás, az is lehet, hogy nagyon gyöngyén sikerült könyv. De az eddigi negatív véleményekből óhatatlanul arra a következtetésre jutunk, hogy az elmarasztaló bírálatok legkevésbé azért hangzanak el, mert a regény nem érdemel mást, hanem inkább azért, mert bizonyos vélemények szerint Bulatović nem érdemel meg mást.

*

Nemcsak Bulatović könyve váltott ki ellentétes nézeteket, Dobrica Ćosić új regénye, a Bajka körül is sok a véleménykülönbség. Vannak heves ellenzői, akik tagadják eredetiségét, irodalmi értékeit, de vannak feltétlen hívei is, akik nemcsak Ćosić legjobb művét látják benne, hanem a mai jugoszláv regényirodalom kiemelkedő, egyedülálló alkotását.

Midhat Begić, akinek az elfogulatlanságához nem fér kétség, az Izraz 1967. decemberi számában megjelent tanulmányában 1965 és 1966 négy legjobb jugoszláv regénye közé sorolja a Bajkát, Ranko Marinković

Kiklopjával, Oskar Davičo Bekstva és Meša Selimović Derviš i smrt című regényeivel. A Bajka szerinte sorsunk és világunk regénye, s a jugoszláv irodalom számára különös megtiszteltetésnek tekinti, hogy ilyen könyve van. Egyben ezt a regényt nyilvánítja Dobrica Ćosić legmélyebb alkotásának.

A szarajevói folyóiratnak ugyanabban a számában Slobodan Kalezić alapos, strukturális elemzésnek veti alá Ćosić művét, s többek között a következőket állapítja meg: „A regény filozófiai alapja mindannak az elvetése, amit mások tapasztalata adott, a háború kísértete elleni erős tiltakozás, és az emberi szabadság kérdésének felvetése.” Kalezić a Bajkát, néhány tulajdonsága alapján, több nagy külföldi író alkotásához hasonlítja. Elsősorban Kafkához (sok jelentésű allegóriái miatt), azután Sartre-hoz, éles iróniája miatt George Orwellhez és Aldous Huxleyhoz, valamint Camus-höz.

Az ilyen elemzés bizonyára hozzájárul annak végleges tisztázásához, amihez ugyan szerintem nem fér kétség, de úgy látszik, vannak, akiknek semmilyen érv nem elegendő, hogy ti. Ćosić műve, a Bajka nemcsak a szerző alkotásai között foglal el előkelő és mindenek felett jelentős helyet, hanem a mai jugoszláv irodalomnak mérföldköve, az európai irodalomban pedig sok más nagy mű méltó társa.

*

Érdeemes feljegyeznünk ezen a helyen, amit Fábry Zoltán üzent tavaly ősszel a kassai Kazinczy nyelvművelő napok részvevőinek. Érdeemes azért, mert nem egy megállapítása úgy hangzik, mintha nemcsak a szlovákiai magyarsághoz szólna, hanem mindazokhoz, akiknek hasonlóak a gondjaik.

„Kazinczy a magyar nyelv és nép sorsát az európai kultúrába, humánumba vetett hitbe ágyazta... Ezt a nyelvet és népet Európától elvonatkoztatni, kiparancsolni többé nem lehet. Egymást tükrözik immár: egymást növelik és egymást kisebbitik. De minden kisebbités és kisebbedés az egészen ránt egyet. A magyar nyelv árvaságát Európa szüntette. A magyar nyelv Európában és Európával oldódott a kultúra, az emberség, a haladás tényezőjévé és ügyévé” — mondta Fábry, majd tizennyolc évvel ezelőtti gondolatait idézte: „A nyelv az emberi létet jelenti: szabad kötetlen lélegzést. A nyelv egy nép életének legfontosabb szerve: ideghálózata. Ha itt bénulás áll be, megéri az egész szervezet. Népet csak nyelvében és nyelvével lehet felemelni, amiből logikusan következik, hogy nyelve megbénításával ki is lehet semmizni. Nyelv nélkül nincs szellem, nincs erkölcs. A nyelv maga az emberség: mi különbözteti meg az embert az állattól?! Nyelv nélkül semmi sincsen... A nyelv-megtartó magyar tájakon mindig a dolgozó nép volt... nyelvével, nyelvében, nyelvének él a nemzet; emberségnek legfőbb eszköze és hordozója a nyelv, a szó az ige, a gondolat... Munkás, paraszt, népfia: kezdetben, nyelveden a magyar szó jövője, a magyar emberség lehetősége...”

A jelenlegi helyzetről szólva ezt állapítja meg Fábry: „Hajlamosak vagyunk, hogy nyelvi bajaink és sérelmeink okát kívülünk, másokban keressük. Merjünk egyszer magunkba nézni és bevallani: a legfőbb ok mi magunk vagyunk. Ahol a szülők a négy magyar alsó osztály után pontot tesznek, ott ne keressünk bűnbakot! Minden nyelvnek olyan a sorsa, amelyet megérdemel... A nyelvet mindennapja élteti, biztosítja és fejleszti. A hétköznapi valóságán múlik minden, a hétköznapiok sűrű hőséin, e legfőbb realitáson és biztosítékon... A nyelv az üdvösségünk és megtartónk, de lehet kárhózatunk és elmarasztalónk is. Lehetünk hűségesei és lehetünk hűtlenjei, árulói. Választhatunk: sorsunkért igazában csak magunk felelünk. Minden nyelvnek olyan a sorsa, amelyet megérdemel!” Hozzátenném: amelyet az a nép érdemel, amely beszél.

Fábry Zoltán szavai nekünk is okulásunkra szolgálhatnak. Látjuk, odafönt északon hasonló problémák gyötrik azokat, akik szívükön viselik a nyelv ügyét, akik anyanyelvünk tisztaságát, megőrzését a jövő zálogának tekintik.

*

Ismét beigazolódtott az a régi mondás, hogy senki sem lehet próféta a maga hazájában. Három könyve jelent meg eddig Varga Zoltánnak, de lakóhelyén, Kikindán nem tudnak róla. Nem tartják számon. Igaz, nincs módjában részt venni a közéletben, emberek közé járni, ami úgy látszik, múlhatatlanul szükséges ahhoz, hogy tudomást szerezzenek az emberről, az író három könyve, több száz oldalnyi nyomtatott szövege, a róla írt cikkek, kritikák sora nem pótolhatja azt, amit a természet nem enged meg neki.

„Varga az az író, akit kikindai polgártársai nem láttak, nem hallottak róla, és nem is olvastak. (Csak kevesen olvasták valamelyik magyar nyelven írt művét.) Összel, amikor szó esett az Októberi Díjról, Kikinda egyetlen jelenlegi írójának nevét senki sem említette. Kikinda határain kívül ismertebben, mély magányában teremti meg csendes világát, ami számára a létezés, az életet jelenti.”

Ezt írta a Kikindska komuna című kikindai helyi lap riportere, aki felkereste Varga Zoltánt — nem árt megemlíteni, hogy neve határainkon túl is ismert már —, s interjút készített vele.

Lehet persze, hogy ismeretlenségének okát abban találjuk, amit a riportertnek arra a kérdésre válaszolt, hogy könyveinek témái mennyire fűződnek a városhoz, ahol él.

— Történeteim nem kapcsolódnak meghatározott helyhez, öntudatlanul azonban mégis minden író hozzákapcsolódik munkásságával a helyhez, ahol él.

Igen, lehet, hogy ez a baj. Ha az író falujának, városának életéről, embereiről ír, könnyen megtörténik, hogy a szereplők magukra ismernek — vagy magukat vélik felismerni — az irodalmi művek alakjaiban, s akkor esetleg per lesz az ügyből. S persze ebben az esetben lakóhelyének apraja-nagya hall az íróról. Nem úgy, mint Varga Zoltánról, aki „a magányos, elidegenedett emberről” szól elbeszéléseiben, regényében, „a méregkeverőben pedig „a mai világ néhány sorsdöntő kérdésére” kereste a választ. Különben, ha a város pletykáit, botrányait foglalta volna írásaiba, biztosan nem történik meg, hogy az újságíró ezt a mondatot kénytelen leírni: „Városunkban, ahol él és dolgozik, először halunk önről.”

Ez bizony nem válik a város dicsőségére.

*

A könyvkiadás és -eladás válsága Magyarországon is érezteti hatását, pedig közismert, hogy ott mennyi könyv jelenik meg és milyen nagy mennyiségben fognak a kiadványok. Most mégis nehezebben megy az eladás, csökken a forgalom — s talán az érdeklődés is. Nem az okokat akarom itt vizsgálni — vannak ennek evidens, és vannak rejtett okai is —, hanem a tényt szeretném megállapítani és a könyv érdekében kifejtett propaganda egy jelenségére rámutatni.

„Nem érek rá olvasni” — így kezdődik egy plakát szövege, mellyel olvasási akciót indítanak. Tehát a modern élet rohanásában, az emberek elfoglaltságában látják az illetékesek a könyv népszerűsége csökkenésének okát. S korunk emberének zsúfolt napjában tizenöt percet szeretnének találni az olvasásnak. Azt is kiszámították, hogy ez naponta háromezer szót jelent, tehát aki naponta csak tizenöt percet olvas, az havonta két könyvvel ismerkedik meg. S ez elég! Elég az olvasónak, de bizonyára elég a könyvkiadók és könyvterjesztők szempontjából is.

Most már csak az a kérdés, jut-e az embernek pénze arra, hogy ha-

vonta két könyvet megvásároljon, és hogy mit ér az a napi tizenöt perces olvasás. Kérdés azért, mert a könyvet akkor s annyi időre veszi kezébe az ember, amikor és ameddig kedve van hozzá, mert a könyv nem breviárium, s az olvasók sem papok, hogy a napi előírt adagot ledarálják.

Szomorúnak tartom ezt az egész akciót, legalábbis azt, amit a plakáttal el akarnak érni. „Mától kezdve olvasson naponta legalább negyed órát” — mondja a falragasz. Vastag betűkkel. Am negyed óra hosszat az ember legszívesebben egy ponyvát olvas vagy folytatásos regényt az újságban.

S akkor megmarad a kérdés: mi lesz a könyvvel?

Tomán László